

JANA KULHÁNKOVÁ

Lidé duhového hada a Strážci dlouhého šedého mraku

*Minulost a současnost domorodých obyvatel
Austrálie a Nového Zélandu*

Jana Kulhánková

LIDÉ DUHOVÉHO HADA A STRÁŽCI DLOUHÉHO ŠEDÉHO MRAKU

**Minulost a současnost domorodých
obyvatel Austrálie a Nového Zélandu**

Každá kultura žije svůj sen.

Lewis Mumford

Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického
vysokoškolského výzkumu 2010-261704.

Copyright

Autorka: Jana Kulhánková

Vydal: Martin Koláček - E-knihy jedou

2015

ISBN:

978-80-7512-350-3 (ePub)

978-80-7512-351-0 (mobipocket)

978-80-7512-352-7 (pdf)

LIDÉ DUHOVÉHO HADA A STRÁŽCI DLOUHÉHO ŠEDÉHO MRAKU2

VĚNOVÁNÍ	7
POZNÁMKA AUTORKY:	8
MEZI DOMORODCI	9
LIDÉ DUHOVÉHO HADA	16
ZÁKONY ZEMĚ	18
MUŽSKÉ A ŽENSKÉ ZÁLEŽITOSTI.....	23
ELEMENTÁRNÍ FORMY NÁBOŽENSTVÍ U ABORIGINCŮ	25
ŽIVOT VE SNĚNÍ.....	27
SNĚNÍ A LIDSKÁ IDENTITA.....	30
DOMORODÁ EKOLOGIE A HOSPODÁŘSTVÍ	32
DOMORODÉ UMĚNÍ.....	36
KULTOVNÍ AUSTRALAN GEORGE CHALOUPKA	38
KOLONIZACE AUSTRÁLIE A JEJÍ NÁSLEDKY	41
JACÍ JSOU DNES?	47
FUNGOVÁNÍ MODERNÍ RODINY A SPOLEČNOSTI	51
VZDĚLÁVÁNÍ PŮVODNÍCH OBYVATEL.....	54
SOUČASNÝ STAV DOMORODÝCH JAZYKŮ	59
ZDRAVÍ A MEDICÍNA.....	63
ORGANIZACE RODINNÉ PÉČE KUMMARA	66
ZÁVĚR	75
STRÁŽCI DLOUHÉHO ŠEDÉHO MRAKU.....	78
OBYDLÍ A HOSPODÁŘSTVÍ	80
NÁBOŽENSTVÍ	82
MAORITANGA	85
TRADIČNÍ SPOLEČNOST.....	88
SMRT OČIŠTĚNÁ POKROPENÍM.....	90
RITUÁL	93
MAORSKÉ UMĚNÍ.....	95
MAOŘI VERSUS BRITOVÉ ANEB KOLONIZACE NOVÉHO ZÉLANDU	97
LIDÉ ZEMĚ.....	100
VÍRA, UMĚNÍ A POLITIKA.....	103
MAORŠTINA A VÝVOJ ŠKOLSTVÍ NA NOVÉM ZÉLANDU.....	106
MAORSKÉ ŠKOLY A JEJICH KONCEPT VÝUKY	111
ZPĚT VE ŠKOLCE	115

UČITELÉ MAORŠTINY	120
ZÁVĚR	123
HONE TUWHARE – RAIN	125
POUŽITÁ LITERATURA:	127
JANA KULHÁNKOVÁ, PH. D.	132

VĚNOVÁNÍ

Věnováno Georgi Chaloupkovi, jednomu z největších znalců jeskynního umění, dále všem mým přátelům, kteří tuto knihu dobrovolně přečetli ještě v přípravné fázi, a především zemi a lidem Austrálie a Nového Zélandu.

POZNÁMKA AUTORKY:

Tato kniha vznikla na základě mých pobytů v komunitách původních obyvatel v Austrálii a na Novém Zélandu. Předkládá mé osobní postřehy z kontaktu s nimi a uvádí současně v hlubší kontext to, jak se vyvíjel život Aboriginců před příchodem Evropanů a po něm. Zabývá se otázkami společenského uspořádání a fungování, tradičního náboženství a práva, prvního kontaktu s Evropany i role muže a ženy ve společnosti. Nenabízí však přehled historických událostí, představuje spíše témata související s mým výzkumem. Smyslem každé z kapitol je také přiblížit, jak se tradiční způsob života Aboriginců a Maorů prolíná s moderním životem ve městech i v jejich soužití s většinovou západní kulturou. Styčným bodem je pak fenomén kulturní revitalizace neboli navracení k původním modelům a tradicím, a to zejména v oblasti komunitního života, výchovy a vzdělávání dětí v těchto dvou kulturních oblastech. Kniha je rozdělena na dvě části – jsou věnované Austrálii a Novému Zélandu. Často však problematiku obou zemí spojuje a nabízí i obecná zamyšlení nad životem v západní kultuře.

MEZI DOMORODCI

Researching people means living with them, doing what they do, eating what they eat.

(Zkoumat společenství lidí znamená s těmito lidmi žít a dělat to, co oni, stejně jako jíst to, co oni.)

Když jsem se na vysoké škole s jistotou rozhodla pro studium kulturní antropologie, nedělala jsem si přílišné iluze o praktičnosti tohoto oboru či jistotě dalšího uplatnění. Pod antropologií, která u nás ještě nemá příliš vybudovanou tradici, si mnoho lidí vybavuje studium fyzické stránky lidského těla, kostí, případně souvislost s kriminalistikou a podobně. Mne však tato disciplína lákala. Přestože se mnozí mí kolegové a spolužáci drželi

spíše české tematiky, kterou lze považovat za nám dostupnější a snad i pro výzkum vhodnější, mne bavila spíše představa někam vyjet, cestovat a poznávat. Nemohla jsem se dočkat prvního terénního výzkumu a zvolila jsem pro něj skutečně jednu z dálav největších – Austrálii. Tam jsem v té době již určité zázemí měla – australského přítele, kterého jsem poznala v čajovně v Praze. Byl velmi potěšen, když jsem podle jeho podivného přízvuku správně odhadla, odkud pochází. Mě zase dotýčný překvapil dopisem, v kterém bylo kromě parfému i pozvání na druhý konec světa. Učarovala mi nakonec i fotografie jeho domu s komentářem: „*My house, I built it myself*“ („To je můj dům, který jsem sám postavil.“). A tak jsem se poprvé vydala do „Země královny“ neboli Queenslandu a města zvaného Toowoomba, kde jsem se stala profesionální střihačkou vína. Už při této první návštěvě jsem se podívala i do centra australské pouště neboli Outbacku – města Alice Springs. Jméno, které se mi do té doby vybavovalo hlavně v souvislosti s českou zpěvačkou, pro mne hned získalo nový význam. Co na mne zapůsobilo nejvíc, byla právě magie tohoto místa, spojená s domorodou kulturou původních obyvatel. Komunita Aboriginců je zde opravdu silná. Zdržuji se ve městě a okolí, někteří pracují jako správci parků, jiní žijí ze státní podpory. Poprvé jsem zde také slyšela jejich původní jazyk. Musím přiznat, že jsem z nich měla smíšené pocity. Zdálo se mi dokonce, že mi ve své austrálštině nadávají. O to víc mne však jejich tajemnost začala přitahovat. V hovoru s běžnými Australany jsem zaznamenala, že většina z nich má vůči svým původním obyvatelům podobné předsudky jako většina Čechů vůči Romům. Údajně jen pobírají podporu, protože se jim nechce pracovat, a stát jim ještě platí za to, že posílají své děti do škol. Existují i mýty o tom, že Aboriginci dostávají zdarma auta a byty. O to víc jsem byla pochopitelně zvědavá, nakolik je to vše pravda. Díky meziuniverzitnímu výměnnému programu jsem se hned za rok vrátila do Austrálie jako student, a to kultury původních obyvatel – *Aboriginal studies*. Během několikaměsíčního pobytu jsem měla možnost navštívit také Nový Zéland, kde mne naopak nadchlo maorské umění i

mnohem vstřícnější přístup k původnímu etniku. Dva roky nato jsem se opět dívala z letadla na Pacifik a semestr studovala na novozélandské univerzitě v Otagu – tentokrát kulturu Maorů.

Stejně jako do Austrálie i na Nový Zéland jsem jela s tím, že poznám skutečné lidi a jejich komunitu. Čtení knížek a návštěvy turistických center, kde vám na požádání zatančí a zazpívají – nic z toho nenahradí osobní kontakt. Poznání nového však vždy znamená nutnost povystoupit z ulity vlastního ega. Čím víc je ten druhý jiný, tím víc musíte opustit i vlastní kulturní skořápku. Jen tak je možné k druhému přistupovat bez předsudků. Je to snad jedna z vlastností, která by měla být vrozená, přesto nám ale často činí potíže. Lidé, které jsem v obou zemích stihla poznat, byli však velmi vřelí. Snad jen někteří Aboriginci nemají příliš vlásce antropology. Spojují si je s kolonizací stejně jako s vědci, kteří je jezdili zkoumat. Výzkum pak v tehdejší době obnášel i měření kostí, odlitky obličeje apod. Není proto divu, že jsou dodnes citliví na to, nadřazuje-li se jedna kultura druhé. Ve vědě a výzkumu, stejně jako ve všech záležitostech, které se jich týkají, tak původní obyvatelé rádi vidí své protějšky. Někteří úplně odmítají perspektivu západní vědy. Označení jako *half blood* nebo *full blood*, určující, do jaké míry jim v žilách koluje domorodá krev, jsou v Austrálii politicky nekorektní. Jakmile však ukážete dobrý úmysl nebo vás uvede někdo z jejich komunity, situace je úplně jiná. Brzy jsem měla víc „domorodých“ přátel, než jsem vůbec čekala. Možná je to i tím, že s Maory a Aboriginci prostě byla větší sranda a přátelství s nimi se mi zdálo o něco upřímnější. S Aboriginci jsem strávila hodně času v přírodě, která je pro ně stále duchovním místem. Jsou schopni vyprávět o okolní krajině tak, že získáte pocit dokonalého zasvěcení. Ženy mne provázely po pobřeží a vyprávěly o tom, jak hledat škeble a které bobule jsou jedlé, že se lidé dělí na *fresh water* (ze sladkých vod) a *salt water* (z moře) i o tom, co je to *women's business*, do kterého by se muži vůbec neměli plést. Vnímala jsem u nich vůbec větší důraz na oddělení mužského a ženského světa, a možná snad i proto jsem při komunikaci s mužskými zástupci bývala lehce nervózní.

Neustále jsem si uvědomovala, že bych se jim neměla dívat přímo do očí. Zvláště ze starších lidí však čísel a jakási magická a nekonečná moudrost a hloubka.

Vůči novozélandským Maorům jsem měla od prvního setkání respekt pro jejich konstituci – vysokou a mohutnou postavu. Svalnatá těla vyššího vzrůstu mívají dokonce i ženy, a tak i ony vzbuzují jakousi přirozenou autoritu. Když jsem při televizním přenosu zápasu v rugby poprvé viděla maorskou *haku* (performativní tanec), přeběhl mi mráz po zádech. O to silnějším zážitkem pak bylo vidět *haku* přímo na festivalu Te Matatini. Ten probíhá každé dva roky a vždy se jej účastní široká komunita. Poněkud paradoxní bylo, že jsem se na ten svůj ve městě Tauranga vypravila s policistou z Rotoruy. Jelikož se jedná o město s největší maorskou kriminalitou, dovedete si asi představit, jak moc je zde v oblibě policie. Nakonec jsme na festivalu skončili jako téměř jediní dva běloši, lidé nám třáslí rukou a byli evidentně rádi, že tam mne i policejního inspektora měli. *Haka* je však fenomén sám o sobě, Maoři ji s radostí praktikují při každém úspěchu, týmové motivaci nebo z čiré radosti. Maorský kamarád Pihi nám třeba zatančil poté, co z moře vytáhl pořádnou makrelu. *Haka* je bohatá na gestikulaci a mimiku a je pravda, že tento aspekt Maoři přejali i do běžného chování. Bude to znít zvláštně, ale mají prostě neobyčejnou schopnost poulit oči a vyplazovat jazyk. Jejich kultura je vůbec silně performativní, což dokazuje množství rituálů, jež se stále praktikují. Jsou to také velcí milovníci jídla. U obou z popisovaných kultur jsem zaznamenala velkou štědrost a pohostinnost. O návštěvníka musí být dobře postaráno, jeho odbytí se naopak považuje za selhání. Hojnost je vůbec jedním z typických znaků maorské kultury, ve které je hubenost jednou z nejhorších věcí, jež jedince mohou potkat. Zatímco Aboriginci nám servírovali klokaní maso s rýží a všudypřítomný chléb z nekynutého těsta, nejlépe s medem, Maoři si libovali v mase všech druhů a podob. Klimatické podmínky si zřejmě žádaly silné

tukové zásoby, neboť záliba Maorů ve smažených hranolkách, rybách a tučném mase je přímo enormní. Jak Novozéland'ané, tak Maoři si libují ve *fast foodech*, které najdete na každém rohu. Kamarád z Izraele mé opovržení komentoval tak, že pokud se chci sžít s místními a poznat je, musím žít jako oni a jíst to co oni. V jídle se mi jim však vyrovnat nepodařilo. Nicméně nabízené se odmítat nemá, a proto jsem s chutí ochutnala *hangi* neboli tradičně připravené maso se zeleninou. Často se servíruje turistům během maorských kulturních večerů, kde se kromě ochutnávek hudebních a tanečních dočkají i těch z tradiční kuchyně, na které se většinou také nejvíc těší. Maoři vůbec dokážou svou tradiční kulturu dobře ohodnotit a zpeněžit nebo lépe řečeno nijak se tomu nebrání. V nabídce je množství workshopů a kurzů řezbářství či tkaní. O své zkušenosti s jedním takovým kurzem se podělím později.

Pokud komunitu poznáváte hlouběji, a dokonce s ní nějaký čas žijete nebo pracujete – jednoduše děláte to, co ostatní – stáváte se zúčastněným pozorovatelem. V terénním etnografickém výzkumu je vždy dobré mít nějakého prostředníka. Je to většinou člen komunity, který vás do ní přivede, představí těm v rozhodujících pozicích a v jistém smyslu se za vás zaručí. Nezbytnou důvěru tím získáte mnohem snadněji a rychleji. Zatímco v Austrálii mi se vstupem do komunity pomohla škola, u Maorů jsem si pomohla sama. Dostala jsem se do nejbližší maorské školky, kde jsem se od prvního dne cítila jako doma. Přátelství s Maory mne brzy naučilo, jak důležitá je důvěra, s jakou přijali člověka jim cizího, a jak příjemná je bezprostřední pohostinnost. Ve školce jsem trochu vypomáhala, spíše však byla po ruce, ale měla jsem stejná privilegia jako ostatní – udělat si čaj či kávu, dát si pauzu, nabídnout cigaretu.

Nelze říct, že bych si mezi svými domorodými přáteli nějak silně uvědomovala svou jinakost. Mnozí se však podívovali zájmu, s jakým jsem přijela tak daleko, abych mohla poznávat jejich kulturu. Když viděli náramek v barvách původních obyvatel Austrálie – žluté, červené a černé (symbolika slunce, země a lidí), ptali se mne někteří Aboriginci, zda jsem z Německa nebo zda mám na ruce skutečně barvy jejich vlajky. Do obou komunit jsem se navzdory blondatým vlasům a světlé pleti začlenila bez problémů. Jen ty, kdo mne neznali, mohlo asi napadnout několik verzí o tom, kdo jsem – od sociální pracovnice po vzdálenou evropskou příbuznou.

Musím přiznat, že mi někdy přišlo zvláštní, že se spolu se studenty z Ameriky a Německa snažím zjistit něco o původních etnikách, zatímco místní k nim zůstávají lhostejní. Pak za mnou někteří lidé chodili, třásli mi rukou a opakovali, jak je skvělé, že se někdo z Evropy zajímá o kulturu jejich původních obyvatel a snaží se jim pomoci, když to většinová populace neumí a umět ani nechce. Zarážel mne právě tento lhostejný přístup. Na druhou stranu, možná se k českým minoritám nechováme o nic lépe. Je zde jeden zásadní rozdíl: Aboriginci jsou ve své zemi víc doma než Romové u nás, a navíc se museli naučit svou zemi sdílet se západními návštěvníky. Jak by asi žili, kdyby tam Britové na konci 18. století násilně nevtrhli? Klasická věda byla orientována pozitivisticky, vývoj znamenal i pokrok a pokrok je vždy hodnocen kladně. Z pohledu klasické antropologie tak Aboriginci ve svém vývoji nepokročili příliš daleko. Z podobného hodnocení, které dalo mimo jiné vzniknout i brutálnějším ideám, jako byl antisemitismus, jsme však, doufejme, vyrostli. Aboriginci by se možná stále s klidem procházeli po své zemi s bumerangem a jednoduchým lukem, Austrálie by však zůstala čistá a oni sami silní a zdraví. Co hnalo Brity, stejně jako Španěly a Portugalce, Francouze, Nizozemce či Němce k tomu, aby zabírali, co jim nebylo vlastní? Byla to touha po moci, nedostatek vlastní země nebo jen